

oostkust van het land' (173 n.11) als het gaat om Palestina? Jammer, want het *Anliegen* van de auteur is sympathiek.

P.W. van der Horst

Bernard Jackson, *Essays on Halakhah in the New Testament* (Jewish and Christian Perspectives 16), Leiden, Brill, 2008; xii + 264 pp., € 109, ISBN 9789004162730.

Jackson, autoriteit op het gebied van bijbelse en vroeg-joodse wetgeving, bundelde vijf oudere studies en vulde ze aan met drie nieuwe essays. Een bibliografie en vier indices completeren het boek. In het *Preface* stelt de auteur dat hij geen expert is op het gebied van het Nieuwe Testament, maar dat hij op zoek is naar samenhangen met vroeg-joodse wetstradities en wetstheoretische concepten. In de hoofdstukken 1 en 2 analyseert Jackson het conflict tussen vroeg-christendom en jodendom als een dispuut over de communicatie met het goddelijke: is die bemiddeld door de tekst (rabbijnen) of is haar autoriteit gelegen in profetische communicatie (christendom)? Deze analyse is weinig overtuigend. In het vroege christendom komt een vorm van religieuze autoriteit op die niet geheel verschillend is van het rabbijnse traditiemodel (Mat. 19, Hand. 1:23-26). Anderzijds blijkt het profetische model nog lange tijd invloedrijk onder de rabbijnen (b.Bava Metsia 59a/b). De traditieketen uit m.Avot 1:1 is bovendien van veel latere datum dan Jackson meent. Uitdagender is Jacksons typering van Jezus als een 'profeet als Mozes' in niet-eschatologische zin, waarmee hij de typologie van Jezus als (nieuwe) Mozes relativeert. Deze profetische, discretionaire bevoegdheid stelt Jezus in staat wetsbepalingen tijdelijk op te schorten, zoals in de pericope van het arenplukken op de sjabbat. Ze ligt mogelijk ook ten grondslag aan de herhaalde frase 'maar ik zeg u' in de Bergrede. In drie hoofdstukken bespreekt Jackson getuigenverklaringen bij civiel- en strafrecht. Jackson ziet de rechtzaak van Jeremia (Jer. 26) als intertekst in de narratieve constructie van de veroordeling van Jezus (vgl. ook Mat. 16:14!). Een duistere passage in het Damascusgeschrift (9:16-23) duidt hij in het licht van de geldigheid van twee of drie getuigenissen in Mat. 18:14-15 en tradities over het lege graf (volgens 1 Kor. 13:5-8 drie mannen!). Het probleem van de *testes singulares* in het verhaal van Susanna, geschreven voor een juridisch vakblad, bevat helaas nogal wat duistere vaktermen. Hoofdstukken 6 en 7 bespreken wethistorische achtergronden van gelijkenissen, in casu de 'verloren zoon' (Luc. 15:11-32) en de 'Goede Herder'. Ik acht Jacksons analyse van de 'verloren zoon' de meest originele bijdrage. Jackson analyseert vroeg joods erfrecht, bespreekt een belangrijke parallel (Tanchuma Buber Gen. 14:1/ARN a 6 en b 13) en maakt plausibel, dat de klacht van de oudste zoon voortkomt uit een reële zorg: zal de jongste zoon na zijn terugkeer deel krijgen aan dat deel van de erfenis dat zich heeft gevormd na de eerste erfdeling (*mattanat bari*)? Hij concludeert dat de zoon zijn 'omkeer' in de toekomst dient te bewijzen om zo zijn recht op een toekomstig erfdeel te verdienen. Deze betekenis werkt door in de theologische en figuratieve niveaus van de tekst. De beeldspraak van de Goede Herder die zijn kudde in de steek laat om een verloren schaap te zoeken, blijkt een halachische pointe te hebben: de herder is aansprakelijk voor verlies. De synoptische traditie staat hier dichterbij de historische Jezus dan Johannes. De beeldspraak ontwikkelt zich van een soteriologische metafoor, gericht op de omkeer van de zondaren, tot expliciete christologie ('Ik ben'). In

het laatste hoofdstuk betoogt Jackson dat teksten over ‘echtscheiding’ (CD 9:16-23; Mat. 19:1-12; m.Gittien 9:10) geen clause bieden voor geoorloofd scheiden, maar een poging zijn om polygamie, hertrouwen, te beperken. Die teneur past in een ideaal om heiliger te zijn dan priesters en om middels celibatair leven te streven naar de primordiale, androgyne status van de eerste mens. Jacksons methodologie is eenvoudig maar helder. Zijn aanname, dat het Nieuwe Testament voorstadia laat zien van wetgeving in de Misjna is verfrissend. Maar deze benadering is niet nieuw meer en de oudere bijdragen hadden bijwerking verdiend. Ik mis nu belangrijke, recente publicaties over bijvoorbeeld de echtscheidingsclausules. Het boek bevat, onontkoombaar, storende foutjes (hoofdstuk 6: Sir. 31 in noot 10 wordt Sir. 33 in noot 11). Alles overziend is dit niettemin een rijke studie. In zijn wetshistorische analyse van gelijkenissen betreedt Jackson zelfs een onontgonnen terrein en opent hij perspectieven voor nieuw onderzoek.

Eric Ottenheijm

H. Sivan, *Palestine in Late Antiquity*, Oxford, Oxford University Press, 2008; xx + 430 pp., £ 65, ISBN 9780199284177.

Dit boek getuigt van enorme geleerdheid. Er is de laatste decennia veel geschreven over Palestina in de late oudheid, maar meestal vanuit een beperkte invalshoek, bijvoorbeeld het Palestijnse jodendom, of de christianisering van Palestina, of de nog lang voortlevende heidense culten. Het uitzonderlijke van Sivans boek is dat het al deze terreinen tegelijk bestrijkt en dat niet alleen vanuit de literaire maar ook vanuit de archeologische invalshoek. Het is een alomvattende studie van de cultuur van Palestina tussen Constantijn en Mohammed. In acht hoofdstukken belicht zij een groot aantal aspecten van dit door de voortschrijdende christianisering telkens veranderende culturele landschap (religie, literatuur, politiek, man-vrouw verhouding etc.). Het is onmogelijk om een samenvatting te geven van dit rijk geschakeerde boek, maar dat er veel aandacht wordt besteed aan de talrijke conflicten tussen de rivaliserende groepen ligt voor de hand. Dat zij ook uitvoerig stilstaat bij de telkens verder in het defensief gedrongen Samaritanen is zeer toe te juichen, omdat deze groep vaak over het hoofd wordt gezien. Een minpunt is dat de bibliografische verwijzingen in de voetnoten soms van gebrek aan precisie getuigen, bijvoorbeeld wanneer voor de invloed van het Grieks op de synagogale liturgie verwezen wordt naar *The Jewish People in the First Century*, een meer dan 1250 pagina's tellend werk, zonder indicatie om welke bladzijde(n) het gaat (33 n. 67). Van dit soort onbruikbare verwijzingen zijn er teveel in dit boek. En Hiëronymus vertaalde Eusebius' *Onomastikon* niet in het Grieks maar in het Latijn (252). Een ander minpunt is dat de schrijfster zich vaak laat verleiden tot modieus jargon wat ervoor zorgt dat soms nauwelijks te volgen is wat zij betoogt (bijvoorbeeld op pagina 278: 'The core of the discourse remained a paradigm that construed an example from which reflection may rise to the model and vice versa', een zin die ook na tienmalige herlezing in context onzin blijft). Maar daarmee wil ik niet suggereren dat het een onleesbaar boek is. Het werk blijft een indrukwekkende prestatie.

P.W. van der Horst